

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.67>

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОСНОВНИЙ ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ ТА ОБІГУ ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Шепілов О.О.,

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Державний податковий університет
ORCID: 0009-0004-0326-0964*

Шепілов О.О. Спосіб вчинення злочину як основний елемент криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Стаття присвячена дослідженню способу вчинення злочину як основного елементу криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів. Якщо подивитись на кримінально-правовий аспект способу вчинення злочину, то його можна пов'язати з характеристикою одного з елементів об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, який впливає на кримінально-правову оцінку вчиненого, що виражається у кваліфікації. У кримінальному ж процесі так само використовується поняття «спосіб вчинення злочину» як один з елементів події кримінального правопорушення, що входить, у свою чергу, до предмета доказування. Встановлення точного способу вчинення злочинів для кримінального процесуального доказування має не менш суттєве значення, ніж для кваліфікації діяння.

Встановлено, що Досліджувана категорія кримінальних правопорушень відзначається ретельною підготовкою до їх вчинення, а також продуманими заходами щодо приховування слідів, які, як правило, є невід'ємними складовими єдиного злочинного наміру. Відтак, в даному випадку характерним буде наявність повноструктурного способу вчинення злочину, у межах якого всі дії злочинця підпорядковані єдиному умислу та взаємопов'язані між собою. Застосування аналітичного підходу дає змогу виокремити в структурі цього способу окремі етапи злочинної діяльності – підготовку, безпосереднє вчинення та приховування кримінального правопорушення. Водночас, наголошено, що таке розмежування має виключно науковий характер, оскільки на практиці зазначені елементи становлять єдину цілісну систему реалізації злочинного умислу.

Крім того, зроблено висновок, що цілком логічним є поділ способів вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з фальсифікацією лікарських засобів або обігом фальсифікованих лікарських засобів, на три групи: 1) виробництво фальсифікованих лікарських засобів; 2) незаконне розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів; 3) інші способи фальсифікації лікарських засобів (незаконний імпорт лікарських засобів, придбання та зберігання фальсифікованих лікарських засобів).

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, фальсифікація лікарських засобів, обіг фальсифікованих лікарських засобів, спосіб злочину, елементи криміналістичної характеристики.

Shepilov O.O. The method of committing a crime as a basic element of the forensic characterization of the falsification of medicinal products and the circulation of falsified medicinal products.

The article is devoted to the study of the method of committing a crime as the main element of the forensic characterization of the falsification of medicines and the circulation of falsified medicines. If we look at the criminal law aspect of the method of committing a crime, it can be associated with the

characteristic of one of the elements of the objective side of the composition of a criminal offense, which affects the criminal law assessment of the committed act, which is expressed in the qualification. In the criminal process, the concept of «method of committing a crime» is also used as one of the elements of the event of a criminal offense, which is, in turn, included in the subject of evidence. Establishing the exact method of committing crimes for criminal procedural evidence is no less important than for the qualification of the act.

It has been established that the investigated category of criminal offenses is characterized by careful preparation for their commission, as well as thoughtful measures to conceal traces, which, as a rule, are integral components of a single criminal intent. Therefore, in this case, the presence of a full-structured method of committing a crime will be characteristic, within which all the actions of the criminal are subordinated to a single intent and are interconnected. The use of an analytical approach makes it possible to distinguish in the structure of this method separate stages of criminal activity – preparation, direct commission and concealment of a criminal offense. At the same time, it is emphasized that such a distinction is exclusively scientific in nature, since in practice the indicated elements constitute a single integral system for the implementation of criminal intent.

In addition, it is concluded that it is quite logical to divide the methods of committing a criminal offense related to the falsification of medicines or the circulation of falsified medicines into three groups: 1) production of falsified medicines; 2) illegal distribution of falsified medicines; 3) other methods of falsification of medicines (illegal import of medicines, purchase and storage of falsified medicines).

Key words: criminal offense, criminal proceedings, falsification of medicines, circulation of falsified medicines, method of crime, elements of forensic characteristics.

Постановка проблеми. Однією з актуальних проблем сучасної криміналістики та правоохоронної практики є протидія фальсифікації лікарських засобів і незаконному обігу фальсифікованої фармацевтичної продукції. Дані кримінальні правопорушення становлять серйозну загрозу життю та здоров'ю громадян, підривають довіру до системи охорони здоров'я та наносять значну шкоду економічним інтересам держави. З огляду на високий рівень латентності та складність виявлення таких злочинів, особливого значення набуває розроблення ефективних криміналістичних засобів їх розслідування.

Ключовим елементом криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів виступає спосіб вчинення злочину, який відображає систему дій, прийомів і засобів, що використовуються злочинцями для виготовлення, пакування, маркування, транспортування, зберігання та реалізації фальсифікованих препаратів. Саме аналіз способу вчинення дає змогу встановити закономірності злочинної діяльності, типові сліди, коло осіб, причетних до кримінального правопорушення, та оптимальні напрями досудового розслідування.

Метою статті є дослідження сутності способу вчинення злочину як ключового елемента криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Стан опрацювання проблематики. Кримінальні правопорушення, пов'язані з фальсифікацією лікарських засобів та обігом фальсифікованих лікарських засобів, та їх склад і досудове розслідування у своїх працях досліджувало багато вчених, серед яких: О.Г. Гук, С.М. Князєв, І.А. Коваленко, В.М. Мельничук, Р.А. Ніколаєнко, О.М. Омелчук, І.В. Парфило, І.В. Рогозін, І.В. Сервецька та інші. Однак, попри наявність певних наукових напрацювань, питання визначення, структурування та дослідження способу вчинення злочину у провадженнях про фальсифікацію лікарських засобів залишається недостатньо опрацьованим. Це зумовлює потребу у формуванні цілісного уявлення про закономірності, притаманні цьому виду кримінально караних діянь, а також у визначенні типових криміналістично значущих ознак, що сприятимуть підвищенню ефективності виявлення, документування та розслідування таких злочинів.

Виклад основного матеріалу. Відносна сталість способів вчинення окремих видів кримінальних правопорушень перебуває у прямій залежності від рівня зумовленості цих способів сукупністю різноманітних чинників. Повторне відтворення певного способу або його окремих структурних елементів можливе лише за умови збереження комплексу об'єктивних і суб'єктивних передумов, що впливають на механізм формування злочинної діяльності. Попри те, що повна ідентичність способів вчинення злочинів із усіма їх характерними ознаками практично неможлива, визначення найбільш типових варіантів у межах криміналістичної методики розслідування

певного виду кримінальних правопорушень має суттєве значення для своєчасного їх виявлення, розкриття та встановлення обставин вчиненого діяння.

Відповідно до тлумачного словника сучасної української мови, спосіб – це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [1, с. 1179].

Таким чином, саме сукупність певних способів, утворює діяльність людини, зокрема злочинну діяльність, яка є її різновидом, незважаючи на свою антисуспільну сутність.

Деякі вчені стверджують, що поняття «спосіб вчинення злочину» запозичений криміналістикою з кримінального права. Водночас, визнаючи, що кримінальне право в багатьох випадках визначає напрями досліджень інших наук так званого кримінального циклу, навряд чи можна повністю погодитися із цим твердженням. Безумовно, кримінально-правове та криміналістичне розуміння способу вчинення злочину впливають одне з одного. Разом з тим, зазначене поняття є традиційним і для криміналістики. Більше того, криміналістичне розуміння способу вчинення кримінального правопорушення відрізняється від кримінально-правового [2, с. 26-27].

Якщо подивитись на кримінально-правовий аспект способу вчинення злочину, то його можна пов'язати з характеристикою одного з елементів об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, який впливає на кримінально-правову оцінку вчиненого, що виражається у кваліфікації.

У кримінальному ж процесі так само використовується поняття «спосіб вчинення злочину» як один з елементів події кримінального правопорушення, що входить, у свою чергу, до предмета доказування. Встановлення точного способу вчинення злочинів для кримінального процесуального доказування має не менш суттєве значення, ніж для кваліфікації діяння.

Разом з тим, оскільки зазначені науки володіють власними предметами та методами дослідження, неправильним буде й повне запозичення, ототожнення цього поняття щодо криміналістики. А тому, якщо в науці кримінального права наведене визначення способу (як порядку, методів, послідовності рухів і прийомів, застосовуваних особою, яка вчиняє злочин) може мати значення в зв'язку з вирішенням деяких питань кваліфікації кримінальних правопорушень, то відтворювати його в науці криміналістики немає ніяких підстав. Спосіб вчинення злочинів для криміналістики – це перш за все реальне явище дійсності, зміст якого підлягає виявленню. І не варто підтримувати тих авторів, які переносять у криміналістику викладену вище позицію, властиву науці кримінального права [2, с. 27].

Ми погоджуємося з думкою О.Г. Гук, що для криміналістів у способі вчинення злочинів на перший план виступають ті його інформативні сторони (риси), які є результатом прояву закономірностей відображення основних властивостей обраного способу досягнення злочинних цілей. У зв'язку із цим велику цінність становлять сліди, що вказують на те, яким чином злочинець здійснив таке: потрапив на місце кримінального правопорушення й пішов із нього, подолав різного роду перешкоди, досяг наміченої злочинної мети, намагався (або не намагався) приховати сліди вчиненого діяння. Не менш суттєві й сліди, що свідчать про вік, звички, професію, фізичні та інші властивості злочинця, а також вказують на певну типовість поведінки, властиву певним типам, категоріям злочинців.

Через спосіб вчинення злочину відбувається відображення протиправного діяння в зовнішньому середовищі, що свідчить про складність цього явища об'єктивної дійсності, яке створює систему взаємопов'язаних структурних елементів, що становлять ядро криміналістичних моделей кримінальних правопорушень, основу методики розслідування окремих видів злочинів [2, с. 27-28].

Крім того, як зазначають О.М. Омельчук та С.А. Крушинський, спосіб вчинення кримінального правопорушення, який виступає певним порядком, методом, послідовністю рухів і прийомів, що застосовуються особою під час вчинення кримінальних правопорушень, має істотний вплив на ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Якщо проаналізувати законодавчу практику, то можна дійти висновку, що поряд із іншими ознаками складу кримінального правопорушення спосіб його вчинення враховується законодавцем під час конструювання диспозицій відповідних кримінально-правових норм, для яких спосіб вчинення кримінального правопорушення є конститутивною ознакою.

З одного боку, законодавець використовує спосіб вчинення кримінального правопорушення під час конструювання диспозиції норми, формулюючи як основні, так і кваліфіковані склади кримінальних правопорушень. З іншого боку, вчинення злочину з особливою жорстокістю або

загальнонебезпечним способом є обставинами, які обтяжують покарання (п.п. 10, 12 ч. 1 ст. 67 КК України). Таким чином, законодавець бере до уваги те, що ці два способи вчинення злочину завжди підвищують суспільну небезпечність діяння. Незважаючи на те, що вони не впливають на кваліфікацію діяння, суд, установивши їхню наявність, зобов'язаний навести їх у вирок у врахувати, призначаючи покарання. Такий підхід законодавця є абсолютно справедливим [3, с. 121-122].

Досліджувана категорія кримінальних правопорушень відзначається ретельною підготовкою до їх вчинення, а також продуманими заходами щодо приховування слідів, які, як правило, є невід'ємними складовими єдиного злочинного наміру. Відтак, в даному випадку характерним буде наявність повноструктурного способу вчинення злочину, у межах якого всі дії злочинця підпорядковані єдиному умислу та взаємопов'язані між собою. Застосування аналітичного підходу дає змогу виокремити в структурі цього способу окремі етапи злочинної діяльності – підготовку, безпосереднє вчинення та приховування кримінального правопорушення. Водночас наголосимо, що таке розмежування має виключно науковий характер, оскільки на практиці зазначені елементи становлять єдину цілісну систему реалізації злочинного умислу.

Цікавою є думка О.Г. Гук, яка способи підготовки до вчинення фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів ділить їх на способи теоретичної та практичної підготовки. Так, способи теоретичної підготовки включають оцінювання та збирання відомостей про умови та комерційну вигідність вчинення кримінального правопорушення: встановлення попиту і пропозиції на певну категорію лікарських засобів, визначення вартості легальних примірників, встановлення аналогічної ціни на аналогічні контрафактні примірники лікарських засобів, встановлення обсягів реалізації конкурентів та їх організаційно-технічні можливості, прогнозування власних обсягів та визначення можливих прибутків від злочинної діяльності, визначення місць збуту, налагодження злочинних зв'язків із представниками контролюючих та правоохоронних органів, оцінювання можливого покарання та способів уникнення відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

Способи практичної підготовки включають: пошук і приготування необхідних знарядь і засобів, визначення місця вчинення злочину (оренда або облаштування місць для виготовлення, зберігання фальсифікованих лікарських засобів), реєстрація організаційно-правової форми діяльності (реєстрація юридичної особи чи фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності під прикриттям яких буде вчинюватися незаконне виготовлення фальсифікованої продукції), укладання договорів з окремими правовласниками, підбір співвиконавців та технічний розподіл функцій (підшукування спеціалістів із знанням фармакології, залучення майбутніх реалізаторів контрафактних засобів, іншого допоміжного персоналу – водіїв, бухгалтерів тощо) [2, с. 29-30].

Слід зазначити, що без способу підготовки, на нашу думку, не можна визначити і спосіб вчинення злочину. Що стосується досліджуваних нами кримінальних правопорушень, то для визначення способу їх вчинення варто звернутися до диспозиції ст. 321-1 Кримінального кодексу України, яка й містить відповідні вказівки [4]. Саме тому ми погоджуємось з І.А. Коваленко, що об'єктивний бік, а отже і спосіб досліджуваного кримінального правопорушення може мати прояв в одній із таких форм діяння: виробництво; виготовлення; придбання; перевезення; пересилання; зберігання; збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів [5, с. 79].

На нашу думку, цілком логічним є поділ способів вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного з фальсифікацією лікарських засобів або обігом фальсифікованих лікарських засобів, на три групи:

1. Виробництво фальсифікованих лікарських засобів (комплекс дій, спрямованих на випуск препаратів, якісний та кількісний склад яких не відповідає вимогам чинного законодавства щодо обігу лікарських засобів. Воно охоплює виготовлення невеликих партій підробок, яке може здійснюватися навіть без спеціального обладнання).

2. Незаконне розповсюдження фальсифікованих лікарських засобів (будь-яка форма діяльності, спрямована на передачу, реалізацію чи інше відчуження таких препаратів, у тому числі їх надання з метою ознайомлення, демонстрації, продажу або безоплатного розповсюдження, що здійснюється з порушенням вимог чинного законодавства).

3. Інші способи фальсифікації лікарських засобів (незаконний імпорт лікарських засобів, придбання та зберігання фальсифікованих лікарських засобів).

Звичайно, найбільш розповсюдженим із зазначених способів вчинення є саме виробництво фальсифікованих лікарських засобів. При цьому необхідно зазначити, що визнаватися фальсифікацією лікарського засобу буде виробництво як всього лікарського засобу, так і заміна у лікарському засобі певної діючої речовини.

Зрозуміло, що надати вичерпний перелік виробництва фальсифікованих лікарських засобів неможливо, оскільки стрімкий технічний прогрес, надає нові можливості і правоволодільцям, і порушникам, тому наведемо найбільш поширені способи вчинення даного кримінального правопорушення:

- незаконне копіювання упаковки у формі оригіналу або в іншій формі;
- виготовлення фальсифікованих лікарських засобів із тих самих діючих речовин, із частковим або повним копіюванням ознак ліцензійного примірника;
- виготовлення фальсифікованих лікарських засобів зі знищенням засобів захисту або ж відсутність діючої речовини та заміна всіх складових оригінального лікарського засобу;
- виготовлення одного або більше видів фальсифікованих лікарських засобів;
- тиражування (виробництво) – багаторазове відтворення ідентичних примірників фальсифікованого лікарського засобу [2, с. 32].

Висновки. Отже, на основі викладеного вище, можна зробити висновок, що спосіб вчинення злочину є центральним елементом криміналістичної характеристики фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів, оскільки саме він відображає механізм реалізації злочинного наміру, послідовність дій суб'єктів криміналістичного правопорушення, використані технічні засоби, прийоми маскування та канали збуту фальсифікованої продукції. Аналіз способу вчинення дозволяє не лише реконструювати подію злочину, а й прогнозувати типові слідові картини, що значно підвищує ефективність слідчої діяльності.

Крім того, типовими способами вчинення фальсифікації лікарських засобів є використання підпільних виробництв, підроблення маркування та сертифікаційних документів, змішування справжніх і підроблених компонентів, а також організація збуту через онлайн-майданчики, неформальні дистриб'юторські мережі чи аптечні заклади з порушенням правил ліцензування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2001. 1440 с.
2. Гук О.Г. Розслідування фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 204 с. URL: <https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/577ff530-4eca-448c-b67e-a43930bd9120/content> (дата звернення: 30.11.2025).
3. Омельчук О.М., Крушинський С.А. Способи вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів та їх кримінально-правова характеристика. *Університетські наукові записки*. 2020. № 5. С. 119-131. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.77.11>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2238> (дата звернення: 30.11.2025).
5. Коваленко І.А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 232 с.